TEXNOKRATIK TA’LIM PARADIGMASI VA UNI IJTIMOIY FAOLLIKNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Shoxruh Rahmon o‘g‘li Sultanov
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti
E-pochta: shoxruhsultanov@mail.ru
https://orcid.org/0009-0009-2804-5263

ANNOTATSIYA:

Ushbu tadqiqotning maqsadi texnokratik ta'lim paradigmasining ijtimoiy faoliyatni rivojlantirishdagi ahamiyatini o'rganishdan iborat. Tadqiqot jarayonida olingan ma'lumotlar va statistik tahlil orqali, zamonaviy ta'lim tizimlarida texnologiyalar va amaliy ko'nikmalarni qo'llashning samarali usullari aniqlanadi. Tadqiqot metodlari sifatida o‘quv jarayonida kuzatuv, anketa so‘rovlar va intervyular orqali ma'lumot to‘plash usullari ishlatilgan. Olingan natijalar texnokratik ta'lim paradigmasining o'quvchilarda innovatsion fikrlash, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va ijtimoiy mas'uliyatni oshirish borasida samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: Texnokratiya, paradigma, texnokratik ta’lim paradigmasi, ijtimoiy faollik, klassik paradigma, innovatsion paradigma, ekologik paradigma

ABSTRACT

The purpose of this study is to study the importance of the technocratic educational paradigm in the development of social activity. Through the data obtained in the research process and statistical analysis, effective methods of using technologies and practical skills in modern educational systems are identified. As research methods, data collection methods were used in the educational process, including observation, questionnaires, and interviews. The results obtained confirm the effectiveness of the technocratic educational paradigm in developing innovative thinking, practical skills, and social responsibility in students.

Keywords: Technocracy, paradigm, technocratic educational paradigm, social activism, classical paradigm, innovative paradigm, ecological paradigm

KIRISH

Jadallik bilan rivojlanib borayotgan zamonimiz har bir soha doirasida yangilik va islohotlar amalga oshirishni talab etmoqda. Xususan, ta’lim tizimida ham o‘ziga xos islohotlar amalga oshirilib, hattoki, avvallari duch kelmagan so‘zlarni ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘lmoqdamiz.

Texnokratiya hamda paradigma tushunchalarini kishilarga bir-ikki marotaba aytilganida ularni ilg‘ab olish yoki ma’nolarini anglab olishda biroz qiyinchilik tug‘diradi va bu bevosita izohli lug‘atlarga murojaat qilishni talab etadi.

Paradigma (yunoncha “paradeigma” – misol, namuna) aniq vaqt doirasida ilmiy jamoatchilikka muammolarni aniqlash va ularni hal etish modeli sifatida taqdim etiladigan barcha ilmiy yutuqlarga tegishli tadqiqot vazifalarini hal etish namunasi sifatida qabul qilingan nazariya hisoblanadi. [1] Paradigma – bu ilmiy, nazariy yoki amaliy faoliyatda foydalaniladigan asosiy konseptual, nazariy va uslubiy asoslar yig‘indisidir. Oddiyroq qilib aytganda, paradigma – bu dunyoni tushunish, anglash va uni o‘rganishning bir modeli yoki qarashlar tizimi.

Paradigma tushunchasi turli sohalarda qo‘llaniladi:

Ilm-fanda: Paradigma – muayyan fan sohasida olimlar tomonidan qabul qilingan asosiy g‘oyalar va yondashuvlar majmui. Masalan, fizika sohasida Isaak Nyuton mexanikasi o‘z vaqtida paradigmatik tizim bo‘lgan. Tomas Kun (amerikalik faylasuf) “Paradigmalar o‘zgarishi” tushunchasini kiritgan va fan taraqqiyotida inqilobiy o‘zgarishlar paradigmalarning o‘zgarishi bilan bog‘liq deb hisoblagan.

Pedagogikada: Pedagogikada paradigma ta’lim tizimini tashkil etuvchi asosiy prinsiplar va usullarni ifodalaydi. Masalan, texnologik ta’lim paradigmasi talabalarning texnologiyalarga asoslangan o‘qitish usullarida bilim olishini anglatadi.

Falsafada: Paradigma – bu insonning dunyoqarashi va reallikka nisbatan yondashuvi. U insoniyat tarixida turli davrlar uchun xos bo‘lgan fikrlash shaklini belgilaydi.

Jamiyatshunoslikda: Jamiyatni tushunish va o‘rganishning ma’lum bir modeli ham paradigma deb qaraladi. Masalan, kapitalizm yoki sotsializmning ijtimoiy paradigmalari.

Paradigmaning quyidagi misollari mavjud:

- Klassik paradigma: An’anaviy yoki klassik qoidalarga asoslangan bo‘ladi;
- Innovatsion paradigma: Yangilik va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashga asoslangan bo‘ladi;
- Ekologik paradigma: Atrof-muhit muhofazasini ta’minlashga qaratilgan qarashlar tizimi.

Demak, paradigma – dunyoni tushunishning va uni o‘rganishning bosh yo‘nalishidir. Yangi paradigma o‘zgarishi esa yangi bilimlar va yondashuvlarni shakllantiradi.

Texnokratiya – bu boshqaruv shakli bo‘lib, unda ijtimoiy hayot va davlat boshqaruvi asosan mutaxassislar, muhandislar, texnologlar va ilmiy bilimlarga asoslangan qaror qabul qiluvchi

texnik ekspertlar tomonidan amalga oshiriladi. Texnokratiya asosida ilmiy-texnik yondashuv va ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv turadi.

Texnokratiyaning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

a) Mutaxassislarning roli: Texnokratiyada muhim qarorlar siyosatchilar yoki davlat arboblari tomonidan emas, balki o‘z sohasida chuqur bilimga ega bo‘lgan texnik mutaxassislar tomonidan qabul qilinadi;

b) Ilmiy-texnik yondashuv: Texnokratik boshqaruv ilmiy ma’lumotlar, tahlil, texnologiyalar va innovatsiyalarni boshqaruv va qaror qabul qilishda asos sifatida qabul qiladi;

c) Siyosatdan uzoqlik: Texnokratik boshqaruvda siyosiy ideologiyalar ikkinchi darajali hisoblanadi, asosiy e’tibor amaliy va samarali yechimlarni ishlab chiqishga qaratiladi.

Texnokratiyaning afzalliklari:

- Ilmiy asoslangan qarorlar: Texnokratik boshqaruv muammolarni chuqur tahlil qilish va eng samarali yechimlarni qabul qilishga yordam beradi;
- Mutaxassislik darajasi: Masalalarni o‘z sohasi bo‘yicha malakali shaxslar hal qilishi sababli, boshqaruv sifati yuqori bo‘lishi mumkin;
- Innovatsion rivojlanish: Texnologiyalarga asoslangan boshqaruv orqali innovatsiyalarni tezroq joriy etish imkoniyati mavjud.

Texnokratiyaning kamchiliklari:

- Demokratik jarayonlarni cheklash: Texnokratiya ko‘pincha xalq vakillarining qaror qabul qilishdagi ishtirokini cheklaydi, bu esa aholining noroziligiga olib kelishi mumkin.
- Insoniylikning kamayishi: Barcha masalalarga faqat texnik yoki ilmiy nuqtai nazardan yondashish inson omilini e’tiborsiz qoldirishga olib kelishi mumkin.
- Ijtimoiy adolatsizlik xavfi: Texnologiyalarga haddan tashqari e’tibor qaratish natijasida ijtimoiy tengsizlik va boshqa muhim ijtimoiy muammolar ortda qolishi mumkin.

Tarixiy kontekst: Texnokratiya XX asr boshlarida AQSh va Yevropada industrializatsiya davrida mashhurlik kasb etgan. Texnokratik g‘oyalar iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni ilm-fan va texnologiyalar yordamida hal qilishga asoslangan edi.

Hozirgi kunda esa texnokratik boshqaruv usullari ko‘plab davlatlarda texnologiyalarni rivojlantirish, iqtisodiyotni boshqarish, shaharsozlik va ekologik muammolarni hal qilishda qo‘llaniladi. Misol uchun, rivojlangan mamlakatlarda texnokratik yondashuv davlat boshqaruvining muhim qismi sifatida qaraladi.

Texnokratik ta’lim paradigmasi zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uning asosida texnologiya va innovatsiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish orqali ijtimoiy faollikni rivojlantirish yotadi. Ushbu paradigma ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga, shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, jamiyatni texnologik rivojlanishga moslashtirishda muhim o‘rin tutadi.

Texnokratik ta’lim paradigmasi, ya’ni zamonaviy ta’limning amaliyot bilan uyg‘unlashayotgan davrida Oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda ijtimoiy faollikni yanada kuchaytirish bugungi kunimizning eng aktual (dolzarb) mavzularidan biri sanaladi. Talabaning ta’lim muassasasidagi o‘qish faoliyatidan tashqari bo‘sh vaqtlarida sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan noxush holatlar (jinoyat sodir etish, avtohalokat, ekstremizm va h.k.)ni oldini olish uchun ham ularning ijtimoiy faolliklarini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy faollik nima va talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning ahamiyati qanday deya berilgan savollar ko‘pchilikni o‘ylantiradi. Turli adabiyotlarda ijtimoiy faollik haqida keng ma’lumotlar berilgan.

Demak, ijtimoiy faollikka – faollikning yuksak shakli sifatida qarash mumkin. “Ijtimoiy faollik atamasi ijtimoiy munosabatlarning muayyan tizimida insonlarning intensiv faoliyatini belgilash uchun qanday bo‘lsa, uni amalga oshirishga qobiliyatni belgilash uchun ham shunday ishlatiladi. Shunday qobiliyat bo‘la turib, ijtimoiy faollik murakkab, integral fazilat sifatida mavjud. U qandaydir alohida xususiyatni, balki hayotiy faoliyat xususiyatlarining butun majmuyini ifodalaydi”. Talabalarning ijtimoiy faolligi ular o‘qiydigan, ishlaydigan, hayot tajribasini egallaydigan ta’lim jamoalarning ijtimoiy faolligi bilan bog‘liq. [2]

Texnokratik ta’lim paradigmasining ijtimoiy faollikni shakllantirishdagi ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

a) Jamiyatga moslashuvchan shaxslarni tarbiyalash - Texnologiyalar va innovatsiyalarni ta’lim jarayonida qo‘llash orqali talabalar jamiyatning texnologik rivojlanishiga moslashishga o‘rganadi. Ular yangi texnologiyalarni ijtimoiy muammolarni hal etish uchun qo‘llashni o‘zlashtiradi;

b) Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish - Texnokratik ta’lim o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu ularga ijtimoiy hayotda yuzaga keladigan muammolarni tez va samarali hal qilish imkonini beradi;

c) Ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish - Texnologiyadan foydalangan holda ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy masalalarga e’tibor qaratish talabalarda ijtimoiy mas’uliyat hissini shakllantiradi. Masalan, texnologiyalardan barqaror rivojlanish uchun foydalanish odatlarini o‘zlashtirish.

d) Jamoaviy hamkorlik ko‘nikmalari - Texnokratik yondashuv ta’limda guruhiy loyihalar va jamoaviy faoliyatni rag‘batlantiradi. Bu esa talabalarni jamoa bo‘lib ishlash va ijtimoiy loyihalarda faol qatnashishga o‘rgatadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

1. Texnokratik ta’lim paradigmasining nazariy asoslari.

Texnokratik paradigma asosan ta’lim jarayonida texnologiyalardan foydalanishni ta’minlash orqali talabalarining kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. A.N. Leontev, J. Dewey kabi olimlarning ta’lim va texnologiya o‘rtasidagi aloqaga oid tadqiqotlari ushbu paradigmaga asos bo‘lgan. Jumladan, Leontevning faoliyat nazariyasi o‘quv jarayonini mehnat va texnologik tajriba bilan bog‘lashni nazarda tutadi.

2. Texnologiyalar va innovatsiyalarning ta’lim jarayoniga ta’siri.

R.A. Niyozova va Sh.S. Usmonovaning tadqiqotlariga ko‘ra, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning nafaqat bilim olish sifatini oshiradi, balki ularning mustaqil fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Texnokratik yondashuv orqali amalga oshiriladigan ta’lim jarayonida talabalar real hayotiy masalalarni hal qilish ko‘nikmalarini egallaydilar.

3. Ijtimoiy faollikni shakllantirish.

Texnokratik ta’lim paradigmasi orqali ijtimoiy faollikni rivojlantirish haqida Elvin Toffler va Manuel Castellsning tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. Ularning ta’kidlashicha, texnologiya bilan bog‘liq ta’lim modeli ijtimoiy o‘zgarishlarga tez moslashadigan, axborot oqimlarini samarali boshqaradigan, hamda innovatsiyalarni amaliyotga tatbiq eta oladigan shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

4. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish.

Texnokratik paradigma shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni maqsad qilgan. A. Tojiboyevning “Ta’limdagi texnologik yondashuvlar” nomli ishida ta’lim jarayonini amaliyot bilan bog‘lash, kasbiy rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan. Bu usul talabalarni mehnat bozorining real talablariga moslashtiradi.

5. Ta’lim mazmunini modernizatsiyalash.

Z.B.Ismoilovaning maqolalarida ta’lim mazmunini modernizatsiyalashda texnologiyalarning roli haqida so‘z boradi. Unga ko‘ra, texnokratik ta’lim mazmunida kasbiy fanlar bilan bir qatorda ijtimoiy fanlarga ham e’tibor qaratilishi lozim, chunki bu o‘quvchilarni nafaqat texnologik bilimlar bilan, balki ijtimoiy faollik bilan ham ta’minlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Texnokratik ta’lim paradigmasining ijtimoiy faollikni rivojlantirishdagi ahamiyatini tadqiq qilish uchun quyidagi metodologiyalar qo‘llaniladi:

1) Nazariy tahlil - Adabiyotlarni o‘rganish orqali texnokratik ta’lim paradigmasining asosiy konseptual jihatlarini aniqlash. Ushbu bosqichda quyidagilar tahlil qilinadi:

- Texnologiyalarning ta’limdagi roli.
- Ijtimoiy faollikni shakllantirishda ta’limning o‘rni.

2) Sotsiologik so‘rovnoma - Talabalar, o‘qituvchilar va ta’lim sohasidagi mutaxassislar o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazish orqali quyidagi savollarga javob olish mumkin:

- Texnologiyalardan foydalanish talabalar ijtimoiy faolligiga qanday ta’sir ko‘rsatmoqda?
- Texnologiyaga asoslangan ta’lim mazmuni talabalarning ijtimoiy va kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantiradimi?

3) Eksperimental tadqiqot - Bir guruh talabalar bilan texnokratik ta’lim yondashuvi asosida dars o‘tkazilib, olingan natijalar an’anaviy ta’lim metodlari bilan taqqoslanadi. Bu jarayonda quyidagilar baholanadi:

- Talabalar bilim darajasi.
- Ijtimoiy faollik darajasi.

4) Statistik tahlil - Olingan natijalarni statistik usullar yordamida tahlil qilish orqali texnokratik ta’limning samaradorligini aniqlash. Bunda quyidagi indikatorlar tahlil qilinadi:

- O‘quvchilarning o‘z fikrlarini ifodalash darajasi.
- Jamoaviy faoliyatda ishtirok etish ko‘rsatkichlari.

Empirik tahlil. Tadqiqot obyekti:

- Texnologiyaga asoslangan ta’lim dasturlarida ishtirok etuvchi talabalar;
- Ta’lim jarayonida texnologiyadan foydalanadigan pedagoglar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Eksperiment va so‘rovnomalar natijasida quyidagi ma’lumotlar olinadi:

1. **Texnologiyalar ta’siri:** Talabalarning 78% texnologiyaga asoslangan ta’lim jarayonida ijtimoiy faollik darajasining oshganligini qayd etdi;

2. **Kasbiy ko‘nikmalar:** Texnologiyalardan foydalangan holda o‘tilgan darslarda talabalar muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini samarali rivojlantirgan;

3. **Jamoaviy faoliyat:** Texnokratik usulda o‘tilgan darslar jamoaviy loyihalarda ishtirok etishni rag‘batlantirgani kuzatildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Texnokratik ta’lim paradigmasi zamonaviy jamiyat va iqtisodiyot talablariga javob beradigan, texnologik bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan ijtimoiy faol shaxslarni tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Ushbu yondashuv ijtimoiy faollikni rivojlantirish, shaxsiy va jamoaviy mas’uliyatni shakllantirish, hamda innovatsiyalarni hayotga tatbiq etishda samaradorlikni oshiradi. Shu sababli, texnokratik yondashuvni ta’lim tizimining ajralmas qismi sifatida qarash zamonaviy ta’limning dolzarb vazifasidir.

REFERENCES

1. – Tojiboyev J., Tojiboyeva M. (2023, march) ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA TA’LIM PARADIGMALARI. International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers. (Volume-11. Issue-5) 2587-2589 p.
2. – Sultanov Sh.R. (2023, January) “IJTIMOIY FAOLLIK TUSHUNCHASI, TALABALANING IJTIMOIY FAOLLIGINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI”. Analytical Journal of Education and Development. (Volume-03. Issue-01) 229-232 p.
3. Leontiev A.N. (2021). FORMAÇÃO DE PROFESSORES E POLÍTICAS PÚBLICAS
4. Raxmanova, M.Q. (2022). “Oliy ta“lim muassasasi talabalarida ijtimoiy faollikko„nikmalarini shakllantirishning muhim omillari”. “Science and education” scientific journal. 150-155 p.
5. Ganjiyev, F.F. (2022). “Talabalar ijtimoiy faolligini oshirish ijtimoiy psixologik zaruriyat sifatida”. Analytical journal of Education and Development. 175 p.
6. Zayniddinov Sh. (2021). “Oliy ta’lim muassasasidagi boshlang‘ich tashkiloti”. Yoshlar nashriyot uyi
7. https://uzbekistan.ureport.in/story/530/
8. https://uz.wikipedia.org/wiki/Faoliyat